

за народнае мастацтва, што вядзе да яго дэвальвацыі. Найбольш яркі прыклад — паточны выраб сувенірна-мастацкай прадукцыі, якая выдаецца за народныя мастацкія промыслы і суправаджаецца патрабаваннямі адпаведных фінансавых ільгот.

У сувязі са сказаным неабходна прымаць меры па захаванні важнейшай галіны нацыянальнай культуры. Магчыма, гэта павінна быць дзяржаўная праграма яе падтрымкі і адраджэння. Найбліжэйшая і першачарговая задача — прыняцце закона “Аб народных промыслах і рамёствах”, праца над якім доўжыцца ўжо не адзін год.

Толькі пры падтрымцы дзяржавы можна рэальна ствараць спрыяльныя ўмовы для адраджэння і развіцця такой важнейшай часткі нацыянальнай культуры Беларусі, якой з’яўляюцца народнае мастацтва, традыцыйныя рамёствы і промыслы.

*Р. Ф. Шаура,
кандыдат мастацтвазнаўства,
прафесар*

НАРОДНАЕ МАСТАЦТВА Ў КАНТЭКСЦЕ СУЧАСНАГА ДАСЛЕДАВАННЯ

Народнае мастацтва як пэўны, самастойны тып творчасці развіваецца па асобных законах цэласнасці і ўяўляе сабой феномен грамадска-гістарычнага і культурнага жыцця народа. Узнікаюць пытанні, у чым заключаюцца асаблівасці яго як часткі агульнай і нацыянальнай культуры і ў чым спецыфічнасць гэтага тыпу мастацкай творчасці. Яны шмат у чым: у функцыі, стылістыцы, прыроднасці, гістарычнасці мастацкай думкі, вобразным змесце, тэматыцы і інш. Народнае мастацтва ў нашы дні — гэта не застылы паўтор адпрацаваных канонаў і ўзораў, а жывы, творчы працэс, цесна звязаны з

культурнымі пластамі гісторыі народа, са звычаямі, абрадамі, з прыродай. Вобраз у народным мастацтве адлюстроўвае не толькі разуменне жыцця яго стваральнікам, а і разуменне народнае, агульначалавечае, замацаванае шматвяковым вопытам народа, яго думкай, усведамленнем таго, што чалавек адчуваў сябе часцінкай космасу і падпарадкоўваўся ўсім законам Сусвету. Народнае мастацтва нараджалася і стваралася як вынік мэтазгоднасці, рацыянальнасці, духоўнасці рэчы і гармоніі яе з прыродай і Сусветам. Яно жыве і развіваецца як самастойная духоўная цэласнасць і не можа быць абмежавана класавымі прыметамі, зведзена да разумення толькі як мастацтва сялянскага. Існавалі і іншыя формы бытавання народнай творчасці: лубок, роспіс хатніх і культавых інтэр'ераў, іканапіснае мастацтва, творчасць рамесных слаёў насельніцтва і інш. Акрамя таго, народнае мастацтва не можа ўсведамляцца і як перажытак мінулага, паколькі яно цалкам звязана з сённяшнім жыццём, традыцыямі, вобразнасцю творчай, выяўленчай мовы, гістарычнай памяццю пакаленняў. Можна сказаць, што народнае мастацтва — гэта мінулае ў сённяшнім і ў будучым, што прыходзіць на змену сённяшняму. Яго галоўнай рухаючай сілай з'яўляецца закон традыцыі. Менавіта традыцыя застаецца асноўным стрыжнем захавання і развіцця народнага мастацтва, традыцыя не толькі ў стылістычнай, вобразнай, знакава-сімвалічнай, у пэўнай ступені кананізаванай творчай адпрацаванасці, а і ў гістарычным самаўсведамленні і асэнсаванні чалавечага быцця і Сусвету ў цэлым.

У народнай творчасці, яе вобразах замацаваны самыя непасрэдня, а таму і самыя фундаментальныя ўяўленні аб вечным парадку і гармоніі Сусвету, аб непахіснасці кругавароту жыватворных сіл прыроды. Народнае мастацтва ва ўсе эпохі не толькі адлюстроўвала цэласнае ўспрыманне свету, але і імкнулася ў сімвалах і вобразах спасцігнуць рэальны і прэдуманы самім чалавекам свет. І таму яно не можа кваліфікавацца выключна як мастацтва утылітарнае,

маючае адносіны толькі да матэрыяльнай культуры. Карыснасьць, эканамічнасьць, мэтазгоднасьць прадметаў народнай творчасці цесна ўзаемазвязаны з духоўнай культурай, з глыбокім эстэтычным зместам. Менавіта высокая эстэтычная, духоўная культура не дае народнаму мастацтву сысці на ўзровень функцыянальных рэчаў і растварыцца ў тэхнакратычным, індустрыяльным грамадстве. Народнае мастацтва грунтуецца на родавай, гістарычнай памяці і пераемнасці, але не толькі на перадачы традыцый з пакалення ў пакаленне, іх генетычнай сувязі ў часе, а і на сутнаснай сувязі духоўнага пачатку і рэальнасці быцця, прыроды і чалавека з наваколлем прадметнага свету. Дачыненне сённяшняга да мінулага, асобнага да агульнага, прыватнага да калектыўнага відаць у кожным творы народнага мастацтва. Гэтыя якасці і вызначаюць такую асаблівасць пераемнасці, як устойлівасць. Але гэта не азначае абсалютную нязменнасць. Жыццё народнай творчасці характарызуецца як устойлівае пераемнасці традыцый, так і цеснай сувязцю з культурным жыццём кожнай эпохі.

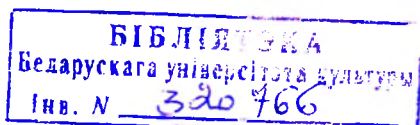
Што тычыцца народнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, то яно па сваёй сутнасці ўяўляе шматфункцыянальную з'яву. Галоўныя функцыі яго (практычная, ідэйна-змястоўная, эстэтычная, абрадавая, выхаваўчая) знаходзяцца ў цеснай сінкрэтычнай узаемасувязі. Бытавая, практычная сутнасць народнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва адлюстроўвае стваральную дзейнасць чалавека, які, уладкоўваючы жыццё, набывае неабходныя і карысныя рэчы. Карыснасьць рэчаў, функцыянальная зручнасьць, мэтазгоднасьць у сваёй аснове нясуць эстэтычны пачатак. Менавіта гэту непарыўную сувязь творчай і стваральнай дзейнасці В.С.Воранаў называў вялікім бытавым мастацтвам.

Сёння народная творчасць можа разглядацца як і гістарычным аспекце, так і ў плане сучаснага яе развіцця. Большасць даследчыкаў арыентаваны на разгляд народнай творчасці як па вертыкальным зрэзе ў адпаведнасці з

гістарычнай эвалюцыяй яго развіцця, так і па гарызантальным, з уключэннем народнага мастацтва ў структуру функцыянавання агульнай культуры з яе асобнымі тыпамі і задачамі на кожным этапе грамадскай фармацыі. Народнае мастацтва, абазначаючы ў шырокім разуменні глыбінныя пласты народнай духоўнай культуры, ахоплівае шырокае кола з'яў — ад бытавога мастацтва сялян ва ўмовах натуральнай гаспадаркі да сучасных праяўленняў творчай ініцыятывы працоўных мас.

Вядомы даследчык народнага мастацтва Т.Зубава выказвае на гэты конт наступнае: “Толькі перастаўшы звязваць канкрэтныя ўяўленні аб народным мастацтве абавязкова з сялянскай культурай, можна ставіць пытанне аб стварэнні адзінай тэорыі народнага мастацтва. І, думаецца, што сучасным народным мастацтвам мы будзем лічыць мастацкую творчасць прафесіяналаў самых розных культурных слаёў: і рабочых, і калгаснікаў, і служачых” [1]. Аднак адрозненне творчасці прафесійных мастакоў ад народнага мастацтва заключаецца ў дамінуючай ролі асобы творцы, і асабістае тут не звязана з традыцыяй і калектыўным мастацкім вопытам. Разам з тым на мяжы 1920—1930-х гадоў вядомы вучоны ў галіне народнага мастацтва А.Някрасаў не лічыў абавязковымі яго прыметамі традыцыйнасць і калектыўнасць. Наадварот, ён лічыў сялянскае мастацтва з'явай даволі рухомай і схільнай да розных уплываў мастацтва іншых краін, гарадскога, “вучонага” мастацтва. Паводле А.Някрасава, ёсць прамыя сувязі сялянскага мастацтва з прымітывам, паколькі і ў тым, і ў другім выпадку выяўляюцца асобая любоў да дэталёвай апрацоўкі рэчы, імкненне паказаць пастаянства формаў і вобразаў, а не вызначыць персаніфікаваныя асаблівасці творчага працэсу.

У пачатку 1930-х гадоў, як піша Т.Зубава, тэрміны “сялянскае” і “вясковае” мастацтва паступова выцясняюцца тэрмінам “народнае”, які з другой паловы 30-х гадоў сцвярджаецца ў літаратуры канчаткова. Ён захоўвае асноўныя прыметы сялянскага дарэформеннага

мастацтва, распрацаваныя яшчэ ў 20-я гады мінулага стагоддзя. Аднак у ёмістым і шырокім тэрміне “народнае” страчваецца часовае і сацыяльнае абмежаванне таго канкрэтнага зместу, які ўкладваўся ў гэта паняцце ў момант яго ўзнікнення.

У 1970-х гадах аб’ектам вывучэння народнай творчасці становяцца традыцыйнае народнае мастацтва (маецца на ўвазе сялянскае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва), народныя промыслы, самадзейнае мастацтва і тады яшчэ канкрэтна не вызначаны ў сваёй “іерархаічнай” прыналежнасці “прымітыў”.

Літоўскі даследчык народнага мастацтва В.Рымкус піша: “Хацелася б прапанаваць азначэнне, што сучасным народным мастацтвам з’яўляецца ўся мастацкая творчасць народа, якая нараджаецца, існуе і развіваецца за мяжой прафесійнага мастацтва, уключаючы сюды і з’явы ўсё яшчэ захаванага традыцыйнага народнага мастацтва, і самадзейнай творчасці... і работу рамеснікаў у некаторых відах і жанрах мастацтва...” [3].

Большасць даследчыкаў народнага мастацтва прытрымліваюцца той думкі, што сучасная народная творчасць уяўляе такое адзінства, кожная частка якога мае ўласцівасці цэлага, нахшталт ланцуга, у якім звёны цесна звязаны адно з адным, хаця кожнае з іх мае свае, характэрныя толькі яму якасці. У кожным звяне адлюстроўваюцца духоўныя ідэалы, сугучныя эпасе, часу, па-свойму праламляюцца вытокі мастацкага ўсведамлення мас.

Народная творчасць, як і прафесійнае мастацтва, не можа развівацца без апоры на культурную спадчыну, аддаленую ці блізкую. Кожная мастацкая з’ява прама ці ўскосна звязана з дасягненнямі мінулых пакаленняў, з тым багажом традыцый, якія ўжо выкрышталізаваны і захаваны ў мастацкім вопыце мінулага. Калі мы гаворым пра глыбіню традыцыйнасці народнага мастацтва, мы маем на ўвазе, што ў паняцце “традыцыйнасць” уключаюцца тыя шматлікія ідэі, вобразы, сюжэты, сімвалы, знакі ці формы

прадметаў, якія ўзніклі ў далёкія часы і, трансфармуючыся праз стагоддзі і тысячагоддзі, дайшлі да нашага часу, захавалі ўстойлівыя прыметы мастацкай свядомасці народа. Гэта не праява кансерватызму, а наадварот, тут відаць жывая і арганічная пераемнасць, калі кожнае новае пакаленне засвойвае ў далейшым развіцці мастацтва толькі тое, што зразумела, прымальна і неабходна на новым гістарычным этапе цывілізацыі.

Народнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва ў адрозненне ад вуснай народнай творчасці стварае свет рэальна існуючых прадметаў, дзе гармонія колераў і фарбаў, рытм ліній і пластыка формаў вабяць вока чалавека, хвалююць яго ўзвышаныя пачуцці. Таму галоўнай ідэяй, што пакладзена ў аснову народнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, з'яўляецца ідэя эстэтычнага пераўтварэння навакольнага, рэальна існуючага свету, стварэнне неабходных у жыцці рэчаў, не толькі функцыянальна адзначаных, але і тых, што ўпрыгожваюць асяроддзе.

Адначасова нельга не прызнаць, што народная творчасць, і асабліва мастацтва прыкладнага кірунку, у сваім развіцці залежаць ад укладу жыцця людзей, асаблівасцей часу, навукова-тэхнічнага прагрэсу, стану духоўнай і матэрыяльнай культуры. Кожная эпоха адметна сваімі поглядамі на эстэтычныя катэгорыі і духоўныя каштоўнасці. Змены грамадска-эканамічнай фармацыі, сацыяльны і навукова-тэхнічны прагрэс самым непасрэдным чынам адбіваюцца на стане духоўнай культуры, і ў прыватнасці на ўсіх відах выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Асабліва схільная да змен народная творчасць. Параўноўваючы сялянскае мастацтва другой паловы XIX ст. з перыядам яго развіцця ў 20—30-я гады XX ст., мы бачым тую перамену, якія прадыхтаваны менавіта сацыяльна-культурнымі зрухамі ў грамадстве. Змянілася бытавая аснова, на якую абавіраецца народнае мастацтва. Усе неабходныя бытавыя рэчы — адзенне, посуд, прылады працы і іншае — можна

набыць у магазіне, на рынку, што здымае неабходнасць рабіць іх сваімі рукамі. З жыцця людзей адыходзіць у мінулае і тая аснова іх творчасці, якая была звязана з працай над бытавымі утылітарна-функцыянальнымі рэчамі. Усё гэта з'яўлялася важнай сферай вырашэння эстэтычных густаў працоўнага чалавека, яго разумення прыгажосці, мэтазгоднасці, зручнасці таго, што стваралася рукамі таленавітага творцы. Аднак зараз мы можам гаварыць, што народнае мастацтва, якое ў значнай ступені адарвалася ад бытавой асновы, набыло характар чыста эстэтычны. Шматлікія прадметы, якія выкарыстоўваліся ў паўсядзённым быццё сялян ці гарадскога насельніцтва, сталі прадметамі эстэтызацыі хатняга інтэр'ера, сувенірнай прадукцыяй народных промыслаў. Эстэтычная аснова народнага мастацтва тут не губляецца, яна застаецца як элемент традыцыі, калектыўнасці ў адпрацоўцы знешніх формаў, арнаментальных кампазіцыйных канонаў, колеравых спалучэнняў і інш. Быццам нанова адчыняецца прыгажосць твораў народнага мастацтва, якія выходзяць на іншы ўзровень функцыянавання ў грамадскім асяроддзі.

Народнае мастацтва можа сёння разглядацца як самастойная сістэма, што функцыянуе ў мастацкай культуры па сваіх законах і кірунках. Вызначыць паняцце “народнае мастацтва” немагчыма без высвятлення тэарэтычных і метадычных прынцыпаў яго развіцця ў кантэксце гістарычных, сацыяльных і культурных аспектаў грамадства. У літаратурных крыніцах замежных даследаванняў народнага мастацтва, ды і шэрагу прац савецкіх мастацтвазнаўцаў 60 — першай паловы 70-х гадоў XX ст., можна пазнаёміцца з азначэннямі народнага мастацтва, мала звязанымі з яго сутнасцю. Яно разглядалася па аналогіі з мастацтвам прафесійных творцаў. Некаторыя тэарэтыкі выказвалі думку аб паступовым знікненні народнага мастацтва ў век навукова-тэхнічнага прагрэсу.

У 60—70-х гадах XX ст. актыўна дыскутавалася пытанне далейшага лёсу народнага мастацтва на старонках друку,

семінарах і канферэнцыях. Бытавалі супрацьлеглыя пункты гледжання на гэты від мастацтва. Паміж народным мастацтвам мінулага і яго сучасным развіццём існавала мяжа, якая перашкаджала разглядаць яго як спецыфічную з'яву. Многімі тэарэтыкамі народнае мастацтва даследавалася з пазіцыі, характэрнай для дэкаратаўна-прыкладной творчасці індыўдуальных мастакоў, і гэта было асноўнай метадалагічнай памылкай у мастацтвазнаўчым і культуралагічным яго асэнсаванні. Гэта абумоўлівала і тэарэтычную беспадстаўнасць вывадаў і ацэнак па праблемах народнага мастацтва, якое атаясамлівалася з мастацтвам індыўдуальных твораў.

На рубяжы 70-х гадоў XX ст. савецкія даследчыкі народнага мастацтва Т.С.Сямёнава, М.А.Ільіна, М.А.Някрасава, А.Канцэдзікас, Г.К.Вагнер, Т.М.Разіна, а таксама беларускія вучоныя Я.М.Сахута, М.Ф.Раманюк, В.А.Лабачэўская і многія іншыя звярнуліся да яго вывучэння ў кантэксце агульнай мастацкай культуры, як феномена традыцыі, школы, калектыўнасці, цэласнасці і родавай сутнасці.

М.А.Някрасава, напрыклад, многае з таго, што выпрацавана В.С.Воранавым, А.В.Бакушынскім, А.І.Някрасавым, абагульняе ў вельмі дакладнае і трапнае азначэнне народнага мастацтва як асобнай з'явы ў духоўнай культуры, падкрэсліваючы, што "... феномен народнага мастацтва можа быць вызначаны па галоўных параметрах яго сістэмы: калектыўнасці ў аспекце родавага, самастойнасці мастацкага і творчага тыпу, асаблівасці адносін да рэальнасці, што характарызуюцца цэльнасцю ўспрымання, гістарычнай свядомасцю творцы. Гэтая сістэма ўваходзіць у больш шырокую сістэму нацыянальнай культуры і ў сістэму сусветнай культуры як структура, якая на ўсіх узроўнях рэгулюецца законам калектыўнасці, традыцыі". Далей, удакладняючы сутнасць народнага мастацтва ў кантэксце агульначалавечай культуры, М.А.Някрасава піша: "Народнае мастацтва як феномен сучаснасці функцыянуе і развіваецца ў кантэксце ўсёй

культуры. У гэтым яго вялікая грамадская каштоўнасць, значэнне як гістарычнай памяці, яно адлюстроўвае народны светапогляд, народнае разуменне прыгажосці, народную мудрасць і народную мараль, якія выхоўваюцца ўсёй гісторыяй народа, шырэй — чалавецтва” [2]. Даследчык яскрава даказвае, што народнас мастацтва функцыянуе не па асобных, разрозненых формах у плыні прафесійнага мастацтва, а развіваецца як сістэма, як асобны тып мастацкай культуры, цэласны і ўзаемазвязаны з мастацтвам прафесійна-індывідуальнай творчасці.

Народнае мастацтва не знаходзіцца ў баку ад сацыяльна-эканамічнай праблемы — жыццёва важных пытанняў вёскі, пытанняў агульнанацыянальнай культуры. Гэта песная ўзаемасувязь характарызуе ўзровень і стан развіцця народнага мастацтва на сучасным этапе. У наш час, напрыклад, яно ўсё больш і больш набывае эстэтычны сэнс, адсоўваючы на другі план чыста утылітарныя якасці. Народнае мастацтва як цэласная з’ява мастацкай культуры ўзбагачае сваёй энергіяй калектыўнага, родавага, нацыянальнага агульначалавечую культуру, яно адлюстроўвае новыя эстэтычныя ўяўленні народа, яго адчуванне свету. Гэтае мастацтва не можа заставацца як феномен мінулага, застылага на пэўнай архаічнай стадыі эстэтычнага ўспрымання навакольнага асяроддзя. Яно з’яўляецца жывой творчасцю, якая вельмі шчыльна звязана з гісторыяй духоўнай культуры народа, прыродай, традыцыямі і ўкладам жыцця людзей у мінулым і сучасным.

---

1. *Зубова Т.* О границах понятия «народное искусство» // Декоративное искусство СССР. — 1973. — № 8. — С. 27.

2. *Некрасова М.А.* Народное искусство как часть культуры. — М.: Искусство, 1983. — С. 322.

3. *Римкус В.* День всех ремесел // Декоративное искусство СССР. — 1974. — № 2. — С. 26.